

... дойдутаабы форумнарын актыбынай кыттыылааба. Кинини кыранысса таһынаабы аабааччылар билэллэр, кини үлэлэрин кыранысса таһынаабы дойдулар чинчийэччилэрэ киэгник туһаналлар.

1 Бу ыстатыйаба аҕалылыбыт Вальтер Коларз, Фредерик Прэгэ, Роберт Конквест уонна Виолетта Конноли үлэлэригэр саха историгын үлэһитэ. 2 Башарин туһунан биер сүрүн санаа этиллэр: А. Е. Кулаковская, И. Софронов уонна Н. Д. Неустроев литературнай нэһилиэстибэлэрэ. 3 (6) П официальной пропагандатыгар олохсуйбут көрүү быһыыһа төһө да буржуазнай-националистической дэннэллэр, ону хоһууннаах көмүскэспитэ, ол туһуттан тоталитарнай режим өттүттэн үтүргэнгэ өттүспитэ. Г. П. Башаринга былаастар итинник сыһаннарын кыранысса таһынаабы автордар бары биердик ученайга тус бэйэтигэр эрэ өттүспүтэ. 4 ыстатыйага сыһан буоларын ааһан, эдэр литератураны уонна Россияны уууччаттан ураты норуоттарын сагарды күүдүйөн эрэр историккай санааларын харгыстааһын уонна хам баттааһын курдук ааҕалар. 5 Билигин дьэиккэрэн кэлбитинэн көрдөххө, кыранысса таһынаабы чинчийэччилэр оҕорор уопсай түмүктэрэ кырдыктааба тахсар.*

С. ГОРОХОВ,
исторической наука кандидата

КЭНЧЭЭРИ

КЭПСЭЭНЭ, ОРОҢУ ОЛОҢХОТО БУОЛУОҕА

Сахалары төрөөбүт тылларынан үөрэтэргэ В. В. Никифоров өссө 1991 сыллаахха «Сибирская газета» хаһыакка ыстатыйа бэчээттэтэн туруорсубута. Ол кэнниттэн төрөөбүт дойдутугар Дүпсүн улууһугар кудубалыы сылдьан, алта хостоох церковнай-приходской оскуоланы туттарар. Ханна чобуо-сытыы уолаттар баалларын көрдөбүнэ, баайыттан-дьадагытыттан тутулууга суох, дьонго-сэргэбэ туһалаах киһи буолуу диэн үөрэттэрэргэ көбүлүүр идэлээбэ, бэйэтэ үбүлээн, төрөөбүт нэһилиэгиттэн дьадагы Платон Афанасьевич Ушницкайы Казанга учительской семинарияба тинийэ ытан үөрэттэрбитэ. Ол П. А. Ушницкайа Нам оскуолатыгар үлэли сылдьан, М. К. Аммосовы бэлиэтии көрөн, оҕолортон чорботон, болдомголоохтук үөрэппитэ. Киниэхэ бастакы учуутал буолбута.

В. В. Никифоров баай уонна дьадагы диэн утарыта туруортуу сатааһынтан туттунара, онтон үтүө тахсыа суохтаабын, хаан тохтууга буолуон сөбүн өтө сэрэйэрэ. Кини санырынан сахаларга ханник да кыра-дьадагы киһи үчүгэй өйдөөх-санаалаах, сатабыллаах, дьон санаатын табар буолла да байар, үрдүк солобо тахсар, тойон-баһылык буолар; ол киһи баайын өллөбүнэ, оҕолоро эрэ илдьэ хаалбаттар, бары аймахтара кытта тиннинэллэр; оттон мөлтөх-сыппах буоллахтарына,

* Автор ыстатыйатыгар кыранысса таһынаабы чинчийилэр андрийскай тылынан тахсыбыт үлэлэриттэн оҕорор цитаталарын ыйбатыбыт. Ону интэрнэһиргиир аабааччылар авторы кытта быһаччы сибээс-тэһэллэригэр сүбэлибит. (Ред.).

абаларыгар, хамнаска сылдыбыт киһиэхэ, илин-атах дьон буолуохтара, саха олоҕо ыарааһына, ыраактаабы тойотторо үөрэби тарбаппакка, харса суох баттаан, түһээн хомуйалларыттан тахсар.

Итини норуотугар өйдөтөрү «Сахалар союзтарын» тэрийэр. Дойду Министрдэрин Советын председателигэр Виттеҕа саха олоҕун хайдах тупсаран тэрийиэххэ сөптөөбүн туһунан телеграмма ытар. Витте «Сахалар союзтарын» чилиэннэрин хаайталыырга ыйаахтыыр.

В. В. Никифоров түрмөҕө сытан, бэҕэһэнгэ диэри олохтоох туулу, бэрээдэктэри сэмэллэр, тиһэҕэр тийэн, өлүүгэ эбэтэр дьолго тийиэххэ диэн охсуһарга андабайбыт дьон нуучча администрацията саа-сэл күүһүнэн саба баттыырга саанытыттан куттанан ньылайбыттарыттан хомойор уонна норуоту бүтүннүү өйдөтөргө туруорумму сыалын хайдах толорорго суол көрдүү сатыыр. Көһнөрү суруйдаһына, кини санаатын онто да суох билэр абыайах үөрэхтээх дьон эрэ аабыһыктар. Ордук чуолаан истиэхтэри-билиэхтэри баҕарар дьонугар — сүрүн маассаҕа — үөрөбө суохтарга ситэ тийиэ суох. Толкуй даан-толкуйдаан, олус табатык дьэ тобулан, «Манчаары түөкүн» ыһааны суруйар. Итини бэйэтэ «Тоҕо итинни хайдах суруллубутай Манчаары ооньуу» диэн очеркатыгар манньык быһаарар: «Мин Манчаарыны суруйарбар кини бэйэтэ хайдах олоҕорбутун-сылдыбытын, ону кырдыгыҥ ирдээн булан суруйуох санаам букатын суоҕа. Кини эрэ олоҕорбутун-сылдыбытын батыһыннаран, мин бэйэм санаабын, дьонун минигин хайдах гыммыттарын, ону суруйан көрдөрөр санаалаах этим. Онон Манчаары эппит тыллара, дьон олоҕун да кэпсээбитэ, таптыыр да сүрээһин кэпсээбит Манчаары бэйэтин кинээ буолбатар да, Манчаары Матырыананы таптырын көрдөрөн мин этээри гыммытым — сахаларга да таптабыл баар, сүрэх-быар сөбүлэстэбинэ бэйэни харыстаппакка барар диэн. Нуучча элбэхтэрин кэпсээнигэр — сахалар таптааһыны билбэттэр, көһнөрү олохторун эрэ онгостоллоругар, итинниэ сүүрэр атахтаахтар, көтөр кынаттаахтар сүүлэрэ эрэ баарын тухары холбоһолорун курдук эр-ойох буолсаллар диэн. Мин ону сөптөөх кырдык кэпсэээн курдук санаабалпын: мин саханы да сүрээһинэ сөбүлэхтээх сөбүлэспэттээх курдук саныбын. Ити кэннэ мин Матырыананы эмнэ соруйан Манчаарыга ол-бу сүбэни, ол-бу кини астынан истэр тылын этиттим. Мин санаабар саха дьахтара сорох суруксуттар этэллэрин курдук, ордук туох да тыла суох, тугу да билбэт, алыс куттаммыт, симииттибит курдук санаабалпын, саха дьахтара үлэҕэ мин санаабар дьонун иһигэр эриттэн итээс баһылыктаан олоҕобот. Оттон Кыдагыннар Киргизэлэһинэн, кинилэр доҕотторунан мин көрдөрөөрү гыммытым саха кыра дьадаҥы дьонно кинилэр интэриэстэрин көмүскэхэр бэйэлэрин доҕотторун, бэйэлэригэр үтүөнү онорбут дьону өлөрөллөрүн-өһөрөллөрүн да кэрэйбэттэрин. Ол эрэри кыра дьонго төһө да кыһалҕалаах буолтартын иһин, кырдык, көһө санаа букатын сүтэн хаала илик диэн көрдөрөбүн. Иккис чарчынанан, кинини Манчаарыны көмүскэтиннэрэбин. Онон бары ооньуур дьоммор барыларыгар тугу эмэ саха олоҕуттан көрдөрөн биллэрэр гына онорбутум».

Икки аҥы хайдыһан утарыта турар кутталлаабын сэрэйэр, баайдарга дьадаҥылары атаҕастыыр сымһатын эрдэ өйдөтөн, үчүгэй усулуобуйалары тэрийэр санаалаахтар оччолорго элбэхтэрэ буоллар ньи! Баҕар, бийиги дойдубут АХШ, Япония курдук хаан тохтуута, бастынтан бастыг дьоннорбутун тэһсинтэ суох сайдыа эбитэ буолуо. Ол төһөлөөк кыабы биэриэ этэй?!

В. В. Никифоров үһүнэнни очеркатыттан көстөрүн курдук патриот, норуотун туһугар «Манчаары» ыһаатыгар эппитини «хара хаана тохторун харыстаабакка, чэҕин этэ сыймэктэнэрин кэрэйбэккэ» сыдыа сатаабыта. Ол эрэри «мин сылдыбытым, мин эрэйдэммитим сии

күгөөр хаалыа суоҕа, кэнэбэһини кэнэбэс, хойутун хойут, кэнчээри оҕо-ор кэпсээннэрэ, оройу оҕолор олонхолоро буолуом» дииг саныыра.

1907 с. Саха уокуруктаабы суукка прокурор Василий Васильевичи «Сахалар союзтарын» «двигателинэн», «центральной фигуратынан», «ининэ баһыйар оруоллаабынан, дууһаларын туттааччынан, авторитет-тарынан буруйдаабыта. Ити сыллаабы «Якутский край» 26 №-гэр А. В. Никифоровы «Наука светилотынан» (сулуһунан, сырдатааччы-нынан, чабылытааччытынан) бэлиэтээбиттэрэ.

Василий Васильевич С. А. Новгородовка «улахан кэскиллээх кэ-псэс махталы ыл, бу саха туһугар эрдээнэриг-кыһалларыг иннигэр. сууруйар суругу тугу да хаалларан туран бөбөгөттөххүнэ, ситэри үтүрдэххинэ, эн өлбөт-сүппэт ааты ылыабыг, удьуортан удьуорга кэп-сэс сүлдэҕабыг» дииг суруйбута.

Итинтэн кини саха туһугар, үөрэхтээһингэ улахан көбүлээччи, үбэһит буолара көстөр.

Кини сүбэлэрэ, көбүлээһиннэрэ, оччотооҕу суола-иниэ суохха, ат төлөнөн сылдыы кэмигэр сылайары билбэккэ сылдыылары, суруйуу-лары, бэчээттэтиилэрэ, хаһыаттары, сурунааллары таһаартарылары, ыраахтаабыга, үрдүкү правительгэ советскай былааска собуруунан-хотунан тэлэһинэн, Саха сириг бюджетыгар түүлээхтэн, мамонт муо-һугтан, баайтан-дуолтан көрдөөһүнэ, тимири суолу, оскуолалары тут-тарыыны, киин куораттарга сахалар бэрэстэбиитэллэрин киллэрэргэ туруоруулары киини эрэ сөхтөрөр. Араас тойоттордуун чахчы болҕом-тону тардар буолан тэнгэ кэпсэтэн эрдэбэ. Ити барыта оччотооҕу интеллигенциябытыгар, А. Е. Кулаковскайга, А. И. Софроновка, М. К. Аммосовка, П. А. Ойуунускайга, уо. д. а. холобур, сабыдыал буолбутугар мөккүөр суох....

Мин В. В. Никифоров оччотооҕу туруорсууларын, норуотугар кы-һаныгытын хайдах эрэ билигин Президеммит М. Е. Николаев суверен-иттеппытын туруулаһарыгар, норуотун туһугар кыһанарыгар тэннини са-ныыбын.

Быйыл сайын Василий Васильевич дойдутугар, кини реабилита-цияламмытынан сибээстээн сүгүрүйүү күнэ буолбута. Күнүс филологи-ческай наука кандидата Н. З. Копырин, историческай наука кандидата А. Д. Сыроватскай, кыраайы үөрэтээччи И. Г. Березкин, педагогиче-скай наука доктора В. Ф. Афанасьев, суруйааччы Н. А. Босиков, Ва-сильий Васильевич сиэнинэн күтүөтэ А. И. Винокуров, педагогическай наука ветерана И. К. Сивцев, уо.д.а. В. В. Никифоров туһунан кэп-сээннэрин саалаба толору олорооччулар чуумпуран иһиттилэр.

Мустубут дьон Василий Васильевич туһунан үгүс саганы истибит-тэрин бэлиэтээн, кини туһунан дьон, ыччат билбэтин, ситэ өйдүү или-гинэн кинигэлэр, ыстатыйалар тахса, сурулла туралларыгар бабаларын биллэрдилэр. В. В. Никифоровы үйэтитэргэ республика Президенигэр, Үрдүкү Сэбиэккэ, оройуон салалтатыгар аһаҕас ыгырымы суругу ылы-нылар. Ону культура, искусство деятеллэрэ өйөөн сөптөөх дьаһал ылы-ларын туруорсалларыгар баҕардылар.

Кичэһэ В. В. Никифоров төрөөбүт алаһыгар Нэриликигэ, кинини үйэтитэр сэргэ туруоруллан, ыһыах ыһылына.

*И. УШНИЦКАЯ, журналист,
Саха Республикатын народной депутата,
В. В. Никифоровка сүгүрүйүүнү көбүлээччи.*